

Maria Wojtak

Potencjał tekstotwórczy wzorca gatunkowego na przykładzie litanii

Tekst i Dyskurs = Text und Diskurs 6, 319-336

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Maria Wojtak (Lublin)

Potencjał tekstotwórczy wzorca gatunkowego na przykładzie litanii

Artykuł jest lingwistyczną analizą tekstu *Litanii do błogosławionego Jana Pawła II*, jednej z najnowszych realizacji konwencji modlitwy litanijnej (powstała bowiem w roku 2011). Uwzględnia też w tle *Litanie do błogosławionych Franciszka i Hiacynty* z roku 2012.

Wzorzec gatunkowy litanii zawiera utrwalony przez tradycję schemat kompozycyjny modlitwy litanijnej. Modlitwa ta jest w interpretacji autorki gatunkiem w formie kolekcji, ponieważ składa się z litanii właściwej (zbioru wezwań do osoby ze sfery sakralnej i powtarzanych formuł błagalnych) oraz tekstów stowarzyszonych.

Analizowana litania ma typową dla gatunku kompozycję, gdyż zawiera wszystkie (także kliszowane) składniki wzorca. Utrwała w kilku wezwaniach, umieszczonych w litanii właściwej, obraz błogosławionego Jana Pawła II jako człowieka o heroicznym cnotach, wypełniającego swą kapłańską i apostołską misję w sposób doskonały. Jest formą modlitwy błagalnej i wielbiącej. Zawiera wszystkie wyznaczniki stylistyczne litanii. Jest szablonowa, dialogowa, formułiczna i podniosła, konkretna w stylu wysłowienia i mało ozdobna.

Autorka dowodzi, że wzorzec gatunkowy litanii mimo skostnienia służy jako zbiór reguł pozwalających redagować nowe teksty.

Text-formative potential of the genre pattern on the basis of litany

The article offers a linguistic analysis of the text of *The Litany to the Blessed John Paul II*, one of the most recent realizations of the litany prayer convention (created in 2011). As the background, the article also includes *The Litany to the Blesseds Francis and Hyacinth* of 2012.

The genre pattern of the litany includes a compositional scheme of a litany prayer, fixed through tradition. In the author's interpretation this prayer is a genre taking the form of a collection since it consists of the litany proper (a set of calls to a person from the sacred realm and repeated supplication formulas) and associated texts.

The analyzed litany has a composition which is typical for the genre as it contains all components of the pattern, including clichéd ones. In several calls in the litany proper, it reinforces the image of the blessed John Paul II as a man of heroic virtues, perfectly fulfilling his priestly and apostolic mission. The litany has a form of a supplicating and worshipping prayer and contains all stylistic

determinants of a litany. It is conventional, dialogic, formulaic and solemn, specific in wording style and not very decorative.

The author argues that the genre pattern, despite its ossification, constitutes a set of rules enabling the generation of new texts.

Das textbildende Potenzial des Textmusters/Gattungsmusters am Beispiel der Litanei

Der Beitrag stellt die linguistische Textanalyse der *Litanei zum seligen Diener Gottes Johannes Paul II* dar, die als die neuste Realisierungsform der Konvention der Litanei (entstanden im Jahre 2011) gilt. In der Arbeit wird auch auf die *Litanei zu den seligen Dienern Gottes Jacinta und Francesco* (2012) Bezug genommen.

Das Textmuster der Litanei umfasst das tradierte Kompositionsschema eines Litaneigebets. Dieses Gebet ist – so die These der Autorin – eine Textsorte, die die Form einer Kollektion annimmt, weil sie aus der eigentlichen Litanei (also aus einer Sammlung an Anrufungen einer Person aus dem sakralen Bereich und der wiederholbaren Bittformeln) sowie aus sekundären Textteilen besteht.

Die analysierte Litanei hat eine für die Gattung/Textsorte typische Komposition, weil sie alle (auch klischeehafte) Elemente eines Musters enthält. Die Litanei fixiert in den Anrufungen, die in der eigentlichen Litanei enthalten sind, das Bild des seligen Johannes Paul II als Menschen, der heroisch war und der auch seinen priesterlichen und göttlichen Auftrag vorzüglich erfüllte. Die Litanei ist eine Form der Fürbitte und des Lobpreisgebets; sie enthält alle stilistischen Merkmale einer Litanei und ist schablonenhaft, dialogisch, gehoben und konkret im Äußerungsstil, auch arm an Schmuck. Die Autorin beweist, dass das Textmuster/Gattungsmuster der Litanei trotz der Erstarrung als eine Menge von Regeln fungiert, die neue Texte entstehen lässt.

Tytułowe pojęcie będzie w niniejszym artykule zaprezentowane na przykładzie konkretnego gatunku wypowiedzi religijnych, jakim jest litanie. Na obecnym etapie badań nie jestem w stanie stwierdzić, jakie prawidłowości ogólnej natury odnoszą się do sposobu funkcjonowania potencjału tekstotwórczego wzorca gatunkowego. Nasuwa się hipoteza, że reguły funkcjonowania tegoż potencjału są wpisane w zbiór wariantów wzorca, choć nie bez znaczenia jest sam status wzorca gatunkowego, a więc stopień i charakter jego normatywności. Ostatni wspomniany parametr jest natomiast wpisany w reguły dyskursu, w ramach którego funkcjonuje gatunek. Szczegółowe prawidłowości są wypadkową działania wielu uwarunkowań. Spróbujmy zatem pokazać, jak rysuje się potencjał teksto-twórczy litanii.

Litanie jest modlitwą zanurzoną w głębokiej tradycji, gdyż wywodzi się z chrześcijańskiej starożytności, której dziedzictwo duchowe było we wspomnianym typie modlitwy wzbogacane o znamiona kolejnych epok. Litanie dzieli z modlitwą, ujmowaną jako spotkanie z Bogiem, pewne znamienne cechy, wyróżniając się przy tym na tyle silnie, zwłaszcza w planie konstrukcyjnym, że trzeba ją traktować jako osobliwy byt gatunkowy. Już na początku muszą zaznaczyć, że filolog nie może podzielać intuicji przedstawicieli nauk teologicznych,

którzy litanii (w szczególności *Litanii loretańskiej*) nadają status „odrębnego i specyficznego rodzaju literackiego o swoistej konstrukcji” (Kútnik 1983: 8; Duchniewski 2004b: 1172). Dla filologa litania jest gatunkiem wypowiedzi, bytującym w religijnej sferze komunikacyjnej (dyskursie religijnym), bliskim pod pewnymi względami gatunkom użytkowym, wypełniającym inne obszary społecznej komunikacji.

Osobliwość litanii filolog dostrzega w tym, że jest nietypowym gatunkiem wypowiedzi i nietypową modlitwą. Jej status najbardziej trafnie oddaje formuła „gatunek w formie kolekcji” (por. Wojtak 2006: 143-152; 2011a: 20-28; 2011b: 46-47), gdyż współczesna litania w wersji klasycznej składa się z kilku wypowiedzi reprezentujących różne gatunki, współwystępujące, izofunkcyjne i wyróżniające się strukturalnym zwieńczeniem oraz kompozycją sylwiczną (por. Zdunek 2009: 323-327).

Będąc strukturalnym wyznacznikiem wzorca gatunkowego, wspomniana sylwiczność realizuje się w konkretnych tekstach jako zbiór wypowiedzi obligatoryjnych lub fakultatywnych, kliszowanych lub oryginalnych. Uzasadnione jest zatem, by w określaniu litanii jako gatunku posługiwać się nazwami: *litania kolekcja* i *litania właściwa* (Zdunek 2009: 324). Zaznaczyć trzeba, że charakterystyki zawarte w opracowaniach teologicznych odnoszą się do litanii właściwej. Sama litania-kolekcja, jak przekonująco pokazuje Anna Zdunek (2009: 323-336), może być realizacją dwóch wariantów wzorca gatunkowego, jego wersji kanonicznej i nielicznych wersji alternacyjnych, a więc w niewielkim stopniu modyfikujących kanon, choć w bogatym zbiorze współczesnych tekstów można też znaleźć ślady nawiązań adaptacyjnych, czyli pożyczek gatunkowych (por. Wojtak 1999: 105-117). Z ustaleń autorki artykułu dotyczącego litanii wynika też, że zakres wariacji może się zmieniać ze względu na możliwości modyfikacyjne całej kolekcji, a także jej podstawowych składników, jakimi są litania właściwa i modlitwy stowarzyszone.

Wzorzec gatunkowy litanii ukształtował się w praktyce komunikacyjnej, która jednak była sterowana przez instytucję kościelną, ponieważ wszelkie formy kultu podlegają, jak wiadomo, normom prawno-kanonicznym. O kształcie litanii jako formy modlitewnej decydują ponadto zarówno pewne praktyki redakcyjne z odległej przeszłości, jak i zwyczaje współczesne. Dlatego uzasadnione wydaje się używanie w odniesieniu do tego gatunku określenia *potencjał tekstotwórczy* na oznaczenie osobliwych reguł, które umożliwiają tworzenie nowych tekstów, spokrewnionych w różnorodny sposób z wzorcowymi realizacjami gatunku. Owe reguły dotyczą struktury wypowiedzi, jej potencjału illokucyjnego i innych parametrów komunikacyjnych, sposobu odzwierciedlenia świata (budowania jego wizji) oraz kształtu językowego. W przypadku litanii moc kreacyjną zyskuje ponadto jeden tekst konkretny, który ma status tekstu prototypowego. Jest nim *Litania do Wszystkich Świętych*.

Pierwsze ogniwa ciągu gatunkowego, czyli zbioru tekstów monogatunkowych sąsiadujących ze sobą, czy też w czasie po sobie następujących (zob. Sawicki 2004: 203), były w przypadku litanii wypełnione wypowiedziami strukturalnie ze sobą wręcz splecionymi. Uznaje się, że *Litania loretańska* jako jedna z wersji litanii do Matki Bożej powstała przez dodawanie tytułów maryjnych do *Litanii do Wszystkich Świętych* (por. Kútnik 1983: 11; Santarelli 1999: 12; Duchniewski 2004b: 1172). Z określonej praktyki, utrwalanej stosownymi zezwoleniami papieskimi lub innymi uregulowaniami, zrodziła się litania traktowana jako „prywatna lub publiczna modlitwa błagalna, złożona z szeregu inwokacji skierowanych do Boga, Jezusa Chrystusa, Ducha Świętego, Matki Bożej lub świętych, połączona z wezwaniami o ich wstawiennictwo i opiekę” (Duchniewski 2004a: 1169)¹. Krystalizacja wzorca gatunkowego wiązała się też ze zmianą kontekstu życiowego gatunku, czyli jego pierwotnego komunikacyjnego przeznaczenia i usytuowania (zob. Lohfink 1987: 29-40). Uproszczenie owego wzorca należy bowiem wiązać, jak pokazuje Kútnik (1983: 9), z wyłączeniem litanii z akcji liturgicznej i jej komunikacyjną autonomizacją.

Warto w tym miejscu nadmienić, że obecnie pięć litanii zatwierdzonych przez Stolicę Apostolską (*Litania do Najświętszej Maryi Panny – Loretańska*; *Litania do Imienia Jezus*, *Litania do Najświętszego Serca Pana Jezusa*, *Litania do świętego Józefa* i *Litania do Najdroższej Krwi Chrystusa Pana*) funkcjonuje w roli składników nabożeństw, dwie litanie są łączone ze śmiercią chrześcijanina, pozostały okazały zbiór (ponad 100 tekstów) to modlitwy przewidziane do odmawiania prywatnego. Litania jest zatem gatunkiem żywym, gdyż znane teksty podlegają procedurom transformacji i współczesniania szaty językowej, a sam zasób tego typu modlitw stale się wzbogaca.

Dzięki wspomnianym okolicznościom litania-kolekcja zyskała trwałość strukturalną (por. Zdunek 2009: 327). Stopień petryfikacji struktury wiąże się w przypadku tego gatunku z powtarzalnością schematu globalnego, stabilizacją kompozycyjną (chodzi o liczbę i kolejność oraz jakość segmentów), a także zastosowaniem zasady analogii w budowie centralnego segmentu kolekcji, czyli litanii właściwej (tę cechę uznaje się, jak pokazuje zacytowana formuła, za definicyjną). Strukturę litanii-kolekcji w jej wersji podstawowej (wzorzec kanoniczny) tworzą następujące segmenty:

¹ Litania (gr. *lite*, łac. *litanea* ‘prośba, błaganie’) ma długą historię i dość zmienne losy, gdyż ten typ modlitwy był znany już w starożytnym Babilonie. Litanijską formę ma Psalm 136 (135), kilka form modlitewnych utrwalonych w Nowym Testamencie jawi się jako formy prelitanijskie, w kościele bizantyjskim używane są takie litanijskie formy jak *ektenie*, *akatysty* i *molebeny*. Utrwalenie litanijskiej modlitwy w kościele rzymskim nastąpiło po Soborze Trydenckim, na którym ujednolicono *Litanię do Wszystkich Świętych*, traktowaną następnie jako wzór dla innych litanii. Szerzej na ten temat: Duchniewski 2004a: 1169; Kontkowski 2010: 7-10.

- 1) tytuł w roli zwieńczenia strukturalnego, nawiązujący do schematu tytułów modlitewnych, zawierający nazwę gatunkową i człon dookreślający adresata, przedmiot kultu i/lub podstawowe intencje – *Litania do...*; *Litania o...*; *Litania do..., o..., Litania na...*;
- 2) pierwszy segment litanii właściwej, traktowany jako wstęp (por. Kútnik 1983: 9). Jest to segment wędrujący z tekstu do tekstu, kliszowany, o zasięgu pozagatunkowym (charakterystyczny dla litanii, choć pierwsze wezwanie pojawia się także w ramach liturgii). – *Kyrie eleison...*;
- 3) centralny segment litanii właściwej, czyli zbiór wezwań realizowanych według schematu: określenie adresata (lub formuła dotycząca przedmiotu prośby), której towarzyszy z reguły kliszowana formuła modlitewna (por. Zdunek 2009: 324) (o zróżnicowaniu tego schematu decyduje aspekt poznawczy gatunku, o czym bardziej szczegółowo w dalszej części artykułu);
- 4) ostatni segment litanii właściwej, traktowany jako zakończenie, kliszowany, a więc wezwanie *Baranku Boży* (por. Zdunek 2009: 325-326), składnik wędrujący o zasięgu ponadgatunkowym, gdyż stanowi, jak wiadomo, także część Mszy św.;
- 5) modlitwa stowarzyszona z litanią właściwą, zyskująca formę modlitwy ustalonej (por. Zdunek 2009: 327-334). Aklamację modlitewną (*Amen*) można zatem interpretować jako finalny składnik ramy tekstowej zarówno modlitwy stowarzyszonej, jak i całej litanijnej sylwy (litanii-kolekcji na poziomie wzorca gatunkowego).

Warto już w tym miejscu dodać, że jako segment fakultatywny i wędrujący, czyli w alternacyjnych wariantach gatunku, pojawić się może modlitwa do adresata litanii (por. Zdunek 2009: 335).

Aspekt pragmatyczny tak skonstruowanej modlitwy jest w sensie globalnym tożsamy z analogicznym parametrem modlitwy w ogóle. Intencje modlitewne tworzą, jak pokazywałam już we wcześniejszych opracowaniach (zob. na przykład Wojtak 1999: 112), układ subsydiarny z intencją uwielbienia Boga jako dominującą (por. Lohfink 2011: 67-68). Różnice dotyczą kroków illokucyjnych oraz podświetlenia intencji prośby w powtarzanych wezwaniach litanii właściwej. Relacje nadawczo-odbiorcze się nie zmieniają, nie zmienia się zasada komunikacyjnego rozszczepienia², pozostaje scenariuszowość komunika-

² Nadawca w akcie modlitewnym nie jest tożsamy z twórcą modlitwy i nie musi być nadawcą jednostkowym. Podstawowym odbiorcą jest Bóg (i bezpośredni adresaci litanii), a w roli odbiorców wtórnych występują wierni zgromadzeni w akcie liturgicznym. W ten sposób intencje modlitwy się komplikują, tworząc konglomerat o zmiennych układach przewidzianych jednak w scenariuszu komunikacyjnym.

cyjna³, a więc założenie, że gotowy tekst (dar Kościoła dla wiernych) będzie w konkretnym akcie modlitewnym traktowany jako składnik i wykładnik ich pobożności, ukonkretnianej w kulcie sprawowanym zbiorowo lub indywidualnie.

Mniej typowe są sposoby kodowania intencji. Rzecz można, że intencja uwielbienia Boga w Trójcy Świętej Jedyne stanowi eksplicytną dominantę ramowych części litanii właściwej, choć bez wątpienia przenika wszystkie segmenty. W nich także w spetryfikowanej formie mieszczą się treści formacyjne. Każda modląca się osoba otrzymuje sformułowany wprost przekaz o istocie modlitwy chrześcijańskiej, która „jest trynitarna, zanoszona do Boga Ojca przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym” (Kasjaniuk 2008: 1503; Gogoła 2008: 1549; Lohfink 2011: 11-41). Uderza też zróżnicowanie sposobów formułowania modlitewnej prośby. W litanii właściwej jej wyrazem eksplicytnym są formuły wielokrotnie powtarzane (*zmiłuj się nad nami, módl się za nami, przepuść nam, Panie*), a w modlitwach stowarzyszonych schematy typowe dla gatunku modlitwy ustalonej (por. Wojtak 1999: 107; Zdunek 2009: 330).

Osobliwością litanii-kolekcji jest ponadto wprowadzanie świętych, także Matki Bożej, jako adresatów, którym przysługuje rola orędowników. Relacje nadawczo-odbiorcze zakodowane w tekście w stosowny sposób się wtedy komplikują. Jedność zapewnia gatunkowi zachowanie zasady izofunkcyjności. Stała, a więc typowa dla tekstów kultowych, pozostaje intencja globalna (oddanie czci Bogu), spośród intencji dopełniających dominuje prośba (nawet błaganie), choć formuły modlitewne sugerują także intencję przebłagania *zmiłuj się nad nami*. Litania staje się w związku z tym kwintesencją modlitwy chrześcijanina (katolika) (por. uwagi o formach modlitwy – Gogoła 2008: 1551; Lohfink 2011: 59-73).

Akt modlitewny, który może mieć różne konkretyzacje (także litanijną), jest wyrazem zarówno egzystencjalnej potrzeby człowieka, który pragnie kontaktu z Transcendencją, jak i środkiem zbawienia. Z teologicznego punktu widzenia, który trzeba dla uniknięcia zbyt daleko idących uproszczeń interpretacyjnych uwzględnić w ogólnej charakterystyce modlitwy, może się ona stać formą kontaktu z Bogiem, ponieważ człowiek został do tego uzdolniony przez dar łaski (por. Gogoła 2008: 1549). „Modlitwa związana jest z duchową sytuacją człowieka wobec Boga, gdyż z jednej strony stan łaski pozwala znaleźć się przed Nim w bliskości, przyjaźni, rodzinnej zażyłości, z drugiej – praktykowanie modlitwy pozwala wzrastać łasce” (Gogoła 2008: 1549). W aspekcie pragmatycznym mo-

³ W konkretnym akcie modlitewnym wezwania kierowane do Boga (lub konkretnych adresatów litanii) mogą być wypowiedane lub śpiewane przez przewodniczącego (kapłana, diakona lub kantora), wiernym pozostaje wtedy jedynie powtarzanie formuły błagalnej (por. Kontkowski 2010: 7).

dlitwa przekracza zatem horyzonty, które filolog może odpowiedzialnie opisywać. Uwaga ta odnosi się także do litanii.

Nie mniejsze trudności napotykamy przy próbie dookreślenia najważniejszych składników poznawczego aspektu modlitwy (w tym litanii). Przedmiotem prezentacji w modlitwie chrześcijańskiej jest świat transcendentny, a w szczególności ze względu na istotę gatunku (o czym wspominałam wyżej) Bóg w Trójcy Jedyny, poszczególne Osoby Boskie, Matka Boża oraz święci (por. Wojtak 2011c: 185-200). Są to byty stanowiące przedmiot kultu z określonymi doktrynalnie relacjami wzajemnymi oraz w taki sam sposób dookreślonym stosunkiem do człowieka. W obrębie świata przedstawionego modlitwy część tego wizerunku jest odtwarzana (tematyzowana). Są jednak takie składniki, które funkcjonują w świadomości wiernych jako zbiory przekonań nabytych w trakcie formacji religijnej. Świat jest w modlitwie prezentowany aspektowo – w związku z selekcją składników oraz samą treścią (na przykład paletą cech uwzględnionych w wizerunku adresata).

Składnikiem tego świata jest także chrześcijanin występujący w akcie modlitewnym jako petent wobec *sacrum*. W litaniach jest to wizerunek kreślony pośrednio jako awers obrazu osób świętych, sugerowany w formułach błagalnych oraz presuponowany. W odniesieniu do wszelkich wypowiedzi modlitewnych, co akcentują opracowania teologiczne, zakłada się, iż człowiek wierzący funkcjonuje w roli Bożego dziecka, otwartego na wolę Bożą, a więc odznaczającego się pokorą, ufnością i wytrwałością (por. Gogola 2008: 1550). Do szczegółów powrócę przy prezentacji konkretnego tekstu.

Prezentuje się więc w modlitwie wartości transcendentne jako podstawowe składniki świata chrześcijanina. W ich świetle są ukazywane pozostałe składniki ludzkiego bytowania. Obraz zawarty w poszczególnych litaniach ma charakter aspektowy. Obowiązuje tu doktrynalna poprawność, jak w innych typach modlitw oferowanych wiernym przez Kościół. Różnica polega na stosowaniu zasady zderzania różnych punktów widzenia w kształtowaniu obrazu wybranych do prezentacji aspektów świata sakralnego. Odwołując się do kategorii pojęciowych współczesnej lingwistyki, mówić mogę zatem o identyfikującym gatunek punkcie widzenia (zbiorze cech orzekanych o przedmiocie – Bartmiński 1990: 11) i typowej dla niego perspektywie prezentacji, w ramach której dokonuje się profilowanie, czyli „swoiste kształtowanie obrazu przedmiotu poprzez ujęcie go w określonych aspektach” (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 1998: 212).

Modlitewne *decorum* odbiega jednak od zasady stosowności obowiązującej w innych sferach komunikacji, a także w innych gatunkach przekazu religijnego⁴. Ze względu na komplikacje planów komunikacyjnych i zasadę przełączania

⁴ Przypomnijmy w tym miejscu, że pojęcie stosowności jest złożone. Zob. Mayenowa (1979: 318-319): „Wypowiedź realizuje zasadę stosowności, jeżeli między przedmiotem wypowiedzi

komunikacyjnego oraz historię gatunku wektory dostosowania środków wyrazu do przedmiotu oraz podmiotów komunikacji się krzyżują. Prezentowane składniki świata *sacrum* i świata realnego (dostępnego codziennemu doświadczeniu wiernych) są przedstawiane w oświetleniu wzajemnym. Modlitwa służyć ma sytuowaniu, jak wspominałam, świata zwykłego w perspektywie sakralnej. Modelowanie obejmuje kilka składników prezentowanego świata. Na mocy konwencji gatunkowej w roli środków modelujących funkcjonują różnorodne formy językowe (por. Wojtak 2011c: 185-200).

Wzorzec gatunkowy litanii zawiera własne dyrektywy regulujące dobór środków językowych. Część wizerunku różnorodnych składników świata zawarta jest w kliszowanych tekstach, inne w powtarzanych w litanii właściwej wezwaniach (zob. uwagi o strukturze). Oprócz środków leksykalnych (tytułatura, imiona, parafrazy definicyjne lub metaforyczne, kolokacje zawierające epitet) funkcjonują formuły typowe dla modlitwy ustalonej. Można tu więc mówić o konglomeracie środków dobieranych jednak tak, by nie naruszały doktrynalnej konstrukcji obrazu.

Pod względem stylistycznym litania wpisuje się w konwencje typowe dla modlitwy ustalonej i obejmuje związaną ze stabilizacją schematu konstrukcyjnego szablonowość oraz formuliczość (w litanii cecha uwypuklana), dialogowość o kilku wektorach i bogatym zbiorze wykładników (zwroty do adresatów, powtarzane formuły petycyjne, możliwość dialogowej realizacji w trakcie nabożeństwa), apelatywność (zob. uwagi o potencjale illokucyjnym i krokach illokucyjnych), hieratyczność, która zyskuje wielorakie motywacje i utrwalony zbiór wykładników motywowanych pragmatycznie i związanych z genezą użytych środków (leksyka podniosła, wyspecjalizowana, archaiczne lub przestarzałe formy gramatyczne, archaizmy leksykalne, specjalny typ metaforyki i symboliki) (por. Wojtak 1999: 113-114), hiperboliczność związaną z powtórzeniem jako środkiem i zasadą paralelizmu składniowego oraz intonacyjnego i głoskowego, służącego instrumentowaniu tekstu (zob. Dobrzyńska 2003: 34-36). Stylistykę litanii rozpatrywać zatem trzeba w kontekście *stylu gatunku* (*styl litanii* wyżej szkicowo scharakteryzowany), *stylu gatunkowego* (*styl litanijny*), ponieważ litanie stanowiła i stanowi kanwę dla dość wyrazistego nurtu poezji (por. Dobrzyńska 2003: 36-40; Ożóg 2007: 145-160)⁵ oraz *stylu typowego*, jakim jest *styl religijny* w jego konkretyzacjach historycznych i dynamicznej, a także polimorficznej realizacji współczesnej (o wymienionych kategoriach stylu zob. Wojtak 2007: 16-23; o polimorficzności stylu religijnego – Wojtak 2011a: 33-44).

a wyborem środków językowych, stopniem ich ozdobności (*ornatus*) istnieje określona odpowiedniość. Musi istnieć także odpowiedniość między statusem mówiącego i odbiorców a środkami językowymi”.

⁵ A także, dodać można na marginesie, stylu użytkowych parodii, publikowanych dla przykładu w internecie.

Zaprezentowany tu szkicowo wzorec gatunkowy litanii funkcjonuje obecnie, jak już nadmieniałam, nie jako martwy model, usztywniający komunikację, lecz jako żywy mechanizm, umożliwiający tworzenie nowych tekstów. Historia gatunku oraz trwałość wybranych realizacji traktowanych jako szczególnie cenne okazy i nadal stosowanych w komunikacji z Transcendencją, to czynniki, które powodują konieczność odwoływania się w interpretacji kształtu najnowszych litanii do jej wcześniejszych realizacji.

Chcąc pokazać potencjał tekstotwórczy wzorca gatunkowego, postaram się analizie o nachyleniu genologicznym poddać *Litanię do błogosławionego Jana Pawła II*⁶, która jest dziełem kilku autorów, a w komunikacji może być stosowana dzięki imprimatur Metropolity Krakowskiego JE ks. Stanisława Dziwisza z dnia 12 kwietnia 2011 r. Wspomniana litania stanowi formę kultu beatyfikowanego 1 maja 2011 roku Jana Pawła II. W tle analiz umieszczam *Litanię do błogosławionych Franciszka i Hiacynty*⁷.

Beatyfikacja, przypomnijmy za teologiem, jest to „eklezyjalna i liturgiczna deklaracja, zinstytucjonalizowana w procesie beatyfikacyjnym Stolicy Apostolskiej, która ukazuje w osobie sługi Bożego jego doskonale życie w Bogu i utwierdza wiarę w możliwość osiągnięcia zbawienia przez wszystkich ludzi” (Bartnik 1976: 163). Teologiczna interpretacja istoty zjawiska przyda się do nakreślenia pragmatycznego i poznawczego aspektu wypowiedzi.

Tekstotwórczy potencjał wzorca gatunkowego litanii obejmuje przede wszystkim reguły kształtowania struktury przekazu. *Litania do błogosławionego Jana Pawła II* jest, można rzec, repliką modelu gatunkowego. Można ją postrzegać jako litanijną sylwę, a więc realizację gatunku w formie kolekcji. Ma, co jest oczywiste, strukturalne zwieńczenie w postaci tytułu realizującego schemat gatunkowy. Zawiera w swym składzie kompozycyjnym litanie właściwą z jej standardowymi, po części kliszowanymi komponentami: wstępem (*Kyrie eleison...*), członem głównym (seria wezwań zaadresowanych do błogosławionego i powtarzaną formułę modlitewną: *módl się za nami*), segment zamykający (kliszowane wezwanie *Baranku Boży...*), a także dwie modlitwy stowarzyszone: modlitwę zaadresowaną do Jana Pawła II i modlitwę ustaloną, rozpoczynaną wezwaniem *Módlmy się*).

Analiza jednej z najnowszych realizacji tekstowych wzorca gatunkowego litanii pokazuje istotny wymiar paradoksów gatunku. Skostniały i spetryfikowany schemat organizacji tekstu staje się żywym modelem konstrukcyjnym, pozwalającym włączać kolejne realizacje w stale, jak się okazuje, uzupełniany ciąg gatunkowy litanii.

⁶ Korzystam z tekstu wydrukowanego w piśmie „Kotwica” 2011, nr 3, s. 24-25.

⁷ W tym przypadku korzystam z tekstu opublikowanego w piśmie „Kotwica” 2012, nr 6, s. 46-47.

Wyrazem więzi z wszystkimi ogniwami ciągu stają się przede wszystkim kliszowane segmenty obramowujące litanijne wyliczenie. Zasadniczo każda litania, zatwierdzona przez Kościół, rozpoczyna się od standardowo tworzonej sytuacji spotkania z Bogiem w Trójcy Jedynym, oddania należnej czci poszczególnym Osobom Boskim i włączenia w ów modlitewny dialog Matki Bożej. Oto pierwszy segment analizowanego tekstu:

[1] Kyrie eleison, Chryste eleison, Kyrie eleison.
Chryste usłysz nas, Chryste wysłuchaj nas.
Ojcze z nieba, Boże – zmiłuj się nad nami.
Synu Odkupicielu świata, Boże – zmiłuj się nad nami.
Duchu Święty, Boże – zmiłuj się nad nami.
Święta Trójco, Jedyny Boże – zmiłuj się nad nami.
Święta Maryjo – módl się za nami.

Już w tym miejscu warto pokazać, jak ów litanijny wstęp może być modyfikowany. Trwałość schematu strukturalnego nie oznacza bowiem obligacji powtarzania wszystkich składników w niezmienionej formie. W potencjale tekstotwórczym mieści się reguła wariacji dopuszczająca redukcję wybranych komponentów wstępu, jego wzbogacenie o nowe komponenty lub transformację redakcyjną. Wspomniane procesy zyskują motywację poznawczą i wiążą się z przyjmowaną w konkretnym tekście perspektywą prezentacji świata (lub jego wybranych składników) oraz sposobem jego aspektowego kształtowania. W *Litanii do błogosławionego Jana Pawła II* obserwujemy nawiązania do kanonicznej wersji wzorca gatunkowego. W *Litanii do błogosławionych Franciszka i Hiacynty* uwypuklona zostaje postać Matki Bożej. W zarysowanej we wstępie sytuacji modlitewnej to Maryja staje się postacią portretowaną wieloaspektowo i w odniesieniu do reguł obowiązujących w litanii mniej konwencjonalnie, po to, by bardziej spójną formę zyskał obraz prezentowanego w tekście świata, zwłaszcza wizerunki bezpośrednich adresatów litanii. Zacytujmy zatem fragment tego tekstu:

[2] Panie, zmiłuj się nad nami. Panie, zmiłuj się nad nami.
Chryste, zmiłuj się nad nami. Chryste, zmiłuj się nad nami.
Panie, zmiłuj się nad nami. Panie, zmiłuj się nad nami.
Matko Boża Różańcowa z Fatimy, módl się za nami.
Matko Boża Bolesna, módl się za nami.
Matko Boża z Góry Karmel, módl się za nami.

Procedura kliszowania obejmuje też segment zamykający litanie właściwą. W innych litaniiach podlegać on może pewnym modyfikacjom (por. Zdunek

2009: 325-326). W *Litanii do błogosławionego Jan Pawła II* znajdujemy kanoniczną wersję tego segmentu:

[3] Baranku Boży, który gładzisz grzechy świata – przepuść nam, Panie,
Baranku Boży, który gładzisz grzechy świata – wysłuchaj nas, Panie,
Baranku Boży, który gładzisz grzechy świata – zmiłuj się nad nami.

Litania do błogosławionych Franciszka i Hiacynty nie zawiera wspomnianego segmentu. W potencjale tekstotwórczym gatunku mieści się zatem reguła strukturalnej redukcji bądź substytucji. Wspomniana litania potwierdza działanie drugiej z wymienionych prawidłowości. Modlitwę stowarzyszoną poprzedza w niej następujące wezwanie adresowane do Chrystusa, mające status segmentu kliszowanego i wędrującego:

[4] Chryste, usłysz nas. Chryste, usłysz nas.
Chryste, wysłuchaj nas. Chryste, wysłuchaj, nas.

Kolejnym składnikiem litanii-kolekcji jest człon podstawowy litanii właściwej nie kliszowany, lecz skomponowany przez analogię i oparty na schemacie enumeracyjnym. Rozpoczyna go (jak nakazują reguły gatunkowe) formuła zawierająca podstawowy leksem, identyfikujący wstępnie adresata litanii. W naszym przypadku jest to formuła: *błogosławiony Janie Pawle II*, stowarzyszona ze stosowną formułą petycyjną podlegającą reprodukcji: *módl się za nami*. W *Litanii do błogosławionych Franciszka i Hiacynty*:

[5] Błogosławiony Franciszku Marto, módl się za nami.
Błogosławiona Hiacynto Marto, módl się za nami.

Wzorzec gatunkowy litanii jest, jak widać, znakomitym mechanizmem tworzenia nowych tekstów.

Dopełniające schemat litanii-kolekcji modlitwy też są w *Litanii do błogosławionego Jana Pawła II* zbudowane zgodnie z regułami wzorca. Pierwszy to modlitwa do adresata litanii funkcjonująca jako fakultatywny składnik i niejednokrotnie zmieniająca kontekst życiowy, gdyż taką modlitwę możemy spotkać w książeczkach do nabożeństwa poza strukturą litanii. Realizują one schemat modlitwy ustalonej w jej wersji książeczkowej i często, jak pokazuje Anna Zdunek (2009: 332-333), otrzymują kształt realizacji wzorców alternacyjnych. Mogą też zawierać ślady adaptacji cząstkowych (Zdunek 2009: 334). W analizowanej litanii spotykamy dość prostą modlitwę przypominającą swym kształtem replikę dialogu z przypisaną jej intencją prośby:

[6] Módl się za nami błogosławiony Janie Pawle, abyśmy życiem i słowem głosili światu Chrystusa, Odkupiciela człowieka.

W *Litanii do błogosławionych Franciszka i Hiacynty* brak takiego segmentu. W potencjale tekstotwórczym są zatem wypuklane reguły redukcyjne.

Zamykająca litanijną sylwę modlitwa stowarzyszona spełnia wszelkie kryteria realizacji reguł gatunkowych w przypadku obu branych tu pod uwagę tekstów. Inne są jednak realizacje wzorca gatunkowego. W *Litanii do błogosławionego Jana Pawła II* ów modlitewny komunikat nawiązuje do schematu modlitwy ustalonej spokrewnionej z kolektą (modlitwy liturgicznej) z tą różnicą, że nie zawiera anamnezy (odwołania do działań Boga w przeszłości), lecz segment przypominający epiklezę (przywołanie działania Boga w danej chwili). Człony petycyjny i epikletyczny są ze sobą na linii tekstu przeplecione. Zgodnie z konwencją realizowany jest segment doksologiczny (konkluzja) oraz akłamacyjny.

Oto ta modlitwa:

[7] Wezwanie modlitewne: Módlmy się:

Anakleza: Miłosierny Boże,

Epikleza wpleciona w petycję: przyjmij nasze dziękczynienie za dar apostołskiego życia i posłannictwa błogosławionego Jana Pawła II i za jego wstawiennictwem pomóż nam wzrastać w miłości do Ciebie i odważnie głosić miłość Chrystusa wszystkim ludziom.

Doksologia (konkluzja): Przez Chrystusa, Pana naszego.

Akłamacja: Amen.

W *Litanii do błogosławionych Franciszka i Hiacynty* uwzględniono natomiast ankletyczno-anamnetyczny schemat modlitewny, gdyż brzmi ona następująco:

[8] Tytuł (zamiast wezwania): Modlitwa

Anakleza: Boże nieskończenie dobry,

Anamneza: który miłujesz niewinność i wywyższasz pokornych,

Prośba: spraw, abyśmy za wstawiennictwem Niepokalanej Matki Twojego Syna, naśladując błogosławionych Franciszka i Hiacyntę,

w prostocie serca Tobie służyli

i weszli do królestwa niebieskiego.

Doksologia: Przez naszego Pana Jezusa Chrystusa, Twojego Syna,

który z Tobą żyje i króluje w jedności Ducha Świętego,

Bóg przez wszystkie wieki wieków.

Akłamacja: Amen.

Potencjał tekstotwórczy wzorca gatunkowego litanii nie kończy się na realizacji schematu strukturalnego. Świat przedstawiony analizowanej modlitwy odpowiada regułom wzorca. Dzięki segmentom kliszowanym wierny, który będzie litanię traktował jako formę swego spotkania z Bogiem, zachowa zasadę stosowności podmiotowej i nie popełni doktrynalnego błędu. W sposób właściwy zwróci się do Boga w Trójcy Jedynego jako Ojca pełnego dobroci i miłosierdzia, Przewodnika i Pomocnika w osiągnięciu świętości oraz Maryi, której przypada rola najdoskonalszej orędowniczki (por. Kútnik 1983: 39-48; Zwoliński 1998: 8-21). Część podstawowa litanii także pozwala ludziom modlącym się postrzegać świat nadprzyrodzony (świat wiary) we właściwy sposób. Jan Paweł II jako błogosławiony, a także Franciszek oraz Hiacynta są traktowani analogicznie do takich adresatów jak aniołowie i święci, którzy, zgodnie z interpretacją teologiczną, „są adresatami modlitwy z racji jedności Mistycznego Ciała Chrystusa – jak w naturalnej rodzinie osoby troszczą się o siebie, tak też jest w ekonomii zbawienia, jednak w modlitwie do świętych pierwszeństwo ma modlitwa zbawionych za ludzi, a następnie aspekty wstawiennictwa i wzoru, taka modlitwa nie może być prywatnym proszeniem wybranych świętych o potrzebne rzeczy, niezależnie od Boga, ponieważ święci działają z woli Bożej i w kontekście planu zbawienia [...]” (Gogoła 2008: 1550). Zasada tak rozumianej stosowności decyduje o kształcie modlitw stowarzyszonych z litanią właściwą i o formułach prezentujących błogosławionych w części głównej.

Reguły gatunkowe, utrwalone przede wszystkim w *Litanii loretańskiej* przewidują prezentację selektywnie ukształtowanej, wyprofilowanej sylwetki świętego (błogosławionego). Do kolejnych realizacji przenoszone są zarówno ogólne reguły kształtowania wizerunku adresata litanii, jak i sposoby nominacji, a nawet kolejność formuł. O formule wstępnie identyfikujące była już mowa. Zakreśla ona horyzonty prezentacji szczegółowej, która zawiera wizerunek świętego (błogosławionego) jako portret aspektowo zarysowany (błogosławiony czy święty jest przedstawiany jako obiekt kultu) z różnych punktów widzenia, jednoczonych perspektywą doktrynalną. W *Litanii loretańskiej*, jak pokazuje Kútnik (1983: 120-122), następuje zderzenie trzech wątków: dogmatycznego, historiozoficznego i eschatologicznego, które na linii tekstu się przeplatają.

Czy wizerunek Jan Pawła II jest też w takim stopniu i na takim szczeblu ogólności sprofilowany? Wydaje się, że tak, choć trudno znaleźć nazwy dla ogólnych wątków tej litanijnej prezentacji. Z całą pewnością nie przedstawia się wszystkich aspektów działalności papieża, nie eksponuje wszystkich ról (na przykład zasadniczo brak nawiązań do roli poety, a rola uczonego i wykładowcy akademickiego jest jedynie delikatnie zasygnalizowana w formule odnoszącej się do stosunku Jana Pawła II do młodzieży). Adresat analizowanej litanii jest przede wszystkim prezentowany jako człowiek w szczególnie sposób zjednoczony z Bo-

giem (aspekt sakralny, zawierający też treści dogmatyczne jest tu więc podkreślany), gorliwie wypełniający swą misję (aspekt apostołski) i funkcjonujący jako wzór kapłana (aspekt duszpasterski).

Stosowne formuły, rozpoczynające zresztą litanijne wyliczenie (w porządku logicznym zatem najbardziej ogólne), zawierają treści składowe z wszystkich wymienionych zakresów. W formułach wezwań pojawiają się określenia *zanurzony*, *oddany*, *napelniony* jako sygnały niezwyklej relacji z Bogiem, znaki całkowitego zjednoczenia, intensywnie odczuwanego i przeżywanego. Część formuł ma charakter definicyjny, co sprzyja precyzji w określaniu konkretnych aspektów wizerunku. Błogosławiony Jan Paweł II jest prezentowany jako istotny składnik świata sakralnego, w sposób szczególny oddany Maryi, związany ze świętymi i przypominający wiernym, że do świętości mają dążyć. Tłem dla tych wstępnych formuł i pośrednio ich źródłem niech będzie na użytek tego tekstu następujący fragment homilii beatyfikacyjnej Benedykta XVI⁸:

[9] Karol Wojtyła, najpierw jako biskup pomocniczy, a potem jako arcybiskup krakowski uczestniczył w Soborze Watykańskim II i zdawał sobie sprawę, że poświęcenie Maryi ostatniego rozdziału dokumentu o Kościele oznaczało wskazanie na Matkę Bożą jako obraz i wzór świętości dla każdego chrześcijanina i całego Kościoła, tę teologiczną wizję błogosławiony Jan Paweł II odkrył już w młodości, a następnie zachowywał i pogłębiał przez całe życie. Wizja ta streszcza się w biblijnym obrazie Chrystusa na krzyżu z Maryją u boku. Obraz ten, znajdujący się w ewangelii Jana, został ujęty w biskupim, a potem papieskim herbie Karola Wojtyły: złoty krzyż, litera M po prawej stronie u dołu i zawołanie Totus Tuus [...].

A oto pierwszy fragment litanijnej wyliczanki wezwań adresowanych do Jana Pawła II stowarzyszonych z formułą modlitewną wyrażającą jego rolę w akcie modlitwy:

[10] Błogosławiony Janie Pawle II, módl się za nami,
Zanurzony w Ojcu, bogatym w miłosierdzie,
Zjednoczony z Chrystusem, Odkupicielem człowieka,
Napelniony Duchem Świętym, Panem i Ożywicielem,
Całkowicie oddany Maryi,
Przyjacielu Świętych i Błogosławionych,
Następcu Piotra i Sługo sług Bożych,
Stróżu Kościoła nauczający prawd wiary,

⁸ Cytuję za wspomnianym numerem „Kotwicy”, s. 4. Trudno byłoby uwzględnić całą bibliotekę materiałów dotyczących życia i działalności Jana Pawła II.

Ojciec Soboru i wykonawco jego wskazań,
Umocniający jedność chrześcijan i całej rodziny ludzkiej.

Cechą wyróżniającą analizowaną litanie są nawroty na linii tekstu tych samych składników wizerunku błogosławionego, ukazywanych jednak w innej szczegółowej perspektywie. Odwołajmy się do kilku przykładów takich deskrypcyjnych formuł:

[11] Zanurzony w Ojcu, bogatym w miłosierdzie,
Mężu modlitwy zanurzony w Bogu,

[12] Gorliwy miłośniku Eucharystii,
Miłośniku liturgii sprawujący Ofiarę na ołtarzach świata,
Kapłanie gromadzący Kościół na składanie ofiary,

[13] Promotorze cywilizacji miłości,
Obrońco nienarodzonych,
Głosicielu prawdy o godności człowieka.

Mamy tu do czynienia nie tylko z opisem tego samego podmiotu z różnych punktów widzenia, ale nadawaniem tak komponowanym deskrypcjom charakteru formuł układanych pryzmatycznie i oświetlających konkretny aspekt wielowymiarowo ze względu na zderzenie kilku perspektyw oglądu w jednej formule. Bliskość Boga, heroiczny stopień wyznania wiary i wtopienie w świat *sacrum*, szczególna relacja z Matką Bożą, przyjaźń ze świętymi – to najważniejsze składniki portretu ukazujące błogosławionego w relacji do Boga. Misja apostołska realizowana nie tylko zgodnie z regułami przewidzianymi dla następcy św. Piotra, lecz w sposób indywidualny – to składnik wizerunku, który sygnalizują przede wszystkim nazwy skoncentrowane na duszpasterskiej posłudze Jana Pawła II, wspomagane epitetami: *pielgrzym (niestrudzony), misjonarz, świadek wiary, apostoł, kapłan, pasterz, brat i mistrz*. Zwieńczeniem wizerunku kapłana i pasterza staje się nagromadzenie deskrypcji uwypuklających dobroć, zatroskanie o najbardziej potrzebujących, umiejętność cierpienia, solidarność w cierpieniu, dar przebaczenia:

[14] Upominający grzeszników,
Wskazujący drogę błędzającym,
Przebaczający krzywdzicielom,
Szanujący przeciwników i prześladowców,
Rzeczniku i obrońco prześladowanych,

Wspierający bezrobotnych,
Zatroskany o bezdomnych,
Odwiedzający więźniów,
Umacniający słabych,
Uczący wszystkich solidarności.

Portret Jana Pawła II współtworzą cechy obecne w wizerunkach licznych świętych, czyli zbawionych, którzy są ludźmi o wielkiej pobożności, odznaczają się heroicznymi przymiotami, przede wszystkim jednak w życiu podążali za Chrystusem. Błogosławiony Jan Paweł II jest pokazany jako wzór chrześcijanina, człowiek pielęgnujący w ciągu życia właściwe relacje z Bogiem, ludźmi i światem, wypełniający stosownie wszystkie role, jakie przynosiło mu życie. Człowiek, który miłość do Boga łączył z miłością do ludzi.

Litania zawiera skondensowany szkic portretu, wskazujący najważniejsze aspekty sylwetki błogosławionego w części pierwszej, w dwu następnych zaś portret dopełniony z wyostrzonymi konturami *papież, kapłan, misjonarz*, ale też z wypełnianiem owych konturów coraz bardziej konkretną i szczegółową treścią. Większość formuł otrzymuje kształt zwykłych deskrypcji, nazywających wprost określony aspekt wizerunku. Zaledwie kilka formuł ma źródło w Biblii i charakter metaforyczny *Mistrzu wzywający do wypłynięcia na głębię, Pasterzu prowadzący owczarnię do nieba, Dobry Samarytaninie dla cierpiących*. Mimo to typowy dla litanii efekt hiperbolizacji opisu adresata jest zaznaczony i przez wiernych powinien być odczuwany.

W przypadku błogosławionych Franciszka i Hiacynty eksponowana jest rola, jaka im przypadła z woli Chrystusa, co widać w następujących określeniach pojedynczych lub peryfrastycznych: *dzieci powołane, maluczcy, doskonali orędownicy, dzieci wybrane, uczniowie w szkole Maryi, dary dla Kościoła powszechnego, Boże znaki dla Ludu Bożego, wierni depozytariusze orędzia, uważni słuchacze macierzyńskich próśb Dziewicy Maryi*. Wezwania metaforyczne uwypuklają symbolikę światła oraz nawiązują do niewinności i czystości błogosławionych: *lilie niewinności rozsiewające woń świętości, lampy oświetlające ludzkość, przyjazne światła oświetlające wielu, płomień gorejący w mrocznych i niespokojnych czasach, świece, które Bóg zapalił*. Dopełnieniem wizerunku niezwykłych dzieci jest odmalowanie ich szczególnej relacji z Bogiem: *pocieszyciele Jezusa Chrystusa, pocieszyciele Boga, ofiarujący siebie w aktach zadośćuczynienia, rozmiłowani w Bogu przez Jezusa, doświadczający przepelnionej miłością obecności Boga, śmiali w bliskiej relacji z Bogiem*. Z licznych źródeł i przekazów wiadomo, że zarówno Franciszek, jak i Hiacynta po objawieniach bardzo chcieli przez modlitwę i cierpienie wynagrodzić Bogu zło i, jak mówił Franciszek, „pocieszyć i przynieść radość Jezusowi”.

Wizerunek błogosławionych (także w warstwie powierzchniowej – formalnej) ma swe źródła w różnych tekstach liturgicznych, homilii papieża Jana Pawła II wygłoszonej podczas ceremonii beatyfikacji⁹, liście pasterskim Konferencji Episkopatu Portugalii poświęconym beatyfikacji oraz wspomnieniach siostry Łucji. Sama litania powstała w roku 2012 i jest jedną z kolekcji modlitw litanijnych związanych z kultem dzieci z Fatimy¹⁰. Twórcy modlitwy dbają zatem o jej doktrynalną poprawność. Nie różni się ona także cechami stylistycznymi od wersji przewidzianej przez reguły wzorca. Zatem potencjał tekstotwórczy gatunku jest w niej wyzyskany w pełni.

Analizowane litanie zyskały typową dla gatunku strukturę (choć nawiązują do odrębnych wariantów wzorca gatunkowego), realizują utrwalone we wzorcu zasady prezentowania świata (zderzanie różnych punktów widzenia w ramach perspektywy doktrynalnej), przejęły też z wzorca zarówno potencjał illokucyjny, jak i reguły jego kodowania w tekście oraz zbiór typowych dla litanii wyznaczników stylistycznych, z ograniczeniem udziału poetyzmów i innych składników stylu ozdobnego. Hieratyzacja i rytualizacja tekstu wiąże się z zachowaniem kształtu sylwy tekstowej i kliszowaniem wybranych jej składników, enumeracyjnym i opartym na paralelizmie kształtem litanii właściwej oraz doбором leksyki.

Litania do błogosławionego Jana Pawła II i Litania do błogosławionych Franciszka i Hiacynty to jedne z najnowszych realizacji gatunku, pokazujące dobitnie i przekonująco jego tekstotwórczy potencjał uwyrażony w sferze kompozycyjnej i zdecydowanie bardziej elastyczny w aspekcie poznawczym oraz stylistycznym.

Literatura

- Bartmiński, Jerzy (1990): Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata. W: Bartmiński, Jerzy (ed.): Językowy obraz świata. Lublin, s. 109-127.
- Bartmiński, Jerzy, Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława (1998): Profile a podmiotowa interpretacja świata. W: Bartmiński, Jerzy/ Tokarski, Ryszard (eds.): Profilowanie w języku i w tekście. Lublin, s. 211-224.
- Bartnik, Czesław (1976): Beatyfikacja. W: Encyklopedia katolicka. T. II. Lublin, k. 163-164.

⁹ Papież powiedział między innymi: „Przez ten obrzęd kościół pragnie jak gdyby postawić na świeczniku te dwie świece, które Bóg zapalił, aby oświecić ludzkość w godzinie mroku i niepokoju”.

¹⁰ 20 lutego 2012 roku w 92 rocznicę śmierci bł. Hiacynty bp. Antonio Marto nadał imprimatur oficjalnej *Litanii do błogosławionych Franciszka i Hiacynty*. Wspomnianą kolekcję tworzą: *Litania do błogosławionego Franciszka i Litania do błogosławionej Hiacynty* oraz *Modlitwa o kanonizację bł. Franciszka i Hiacynty*. Zob. www.sekretariatfatimski.pl (dostęp 15 II 2013 r.). Litanie te różnią się od siebie kształtem. Ogólnie można powiedzieć, że litanie do pojedynczych błogosławionych w większym stopniu realizują kanoniczny wzorzec gatunku.

- Dobrzyńska, Teresa (2003): *Tekst – styl – poetyka. Zbiór studiów*. Kraków.
- Duchniewski, Jerzy (2004a): *Litania*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. X. Lublin, k. 1169-1171.
- Duchniewski, Jerzy (2004b): *Litania loretańska*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. X. Lublin, k. 1171-1173.
- Gogola, Jerzy (2008): *Modlitwa III. W chrześcijaństwie. A. Katolicyzm. 2. Aspekt duchowy*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. XII. Lublin, k. 1549-1552.
- Kasjaniuk, Elżbieta (2008): *Modlitwa*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. XII. Lublin, k. 1503.
- Kontkowski, Jerzy, Lech (2010): *Słowo wprowadzenia*. W: *111 litanii*. Kraków.
- Kútnik, Józef (1983): *Litania loretańska*. Kraków.
- Lohfink, Gerhard (1987): *Rozumieć Biblię. Wprowadzenie do krytyki form literackich*. Warszawa.
- Lohfink, Gerhard (2011): *Modlitwa moją ojczyzną. Teologia i praktyka modlitwy chrześcijańskiej*. Poznań.
- Mayenowa, Maria, Renata (1979): *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*. Wrocław.
- Ożóg, Zenon (2007): *Modlitwa w poezji współczesnej*. Rzeszów.
- Santarelli, Guisepppe (1999): *Litania loretańska w historii i w sztuce*. W: *Basadonna, Georgio/ Santarelli, Guisepppe. Litania loretańska*. Warszawa.
- Sawicki, Stefan (2004): *Gatunek literacki: pojęcie klasyfikacyjne, typologiczne, politypiczne?* W: *Bartmiński, Jerzy/ Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława/ Szadura, Joanna (eds.): Współczesna polszczyzna. Wybór opracowań. T. 3. Akty i gatunki mowy*. Lublin, s. 197-204.
- Wojtak, Maria (1999): *Wyznaczniki gatunku wypowiedzi na przykładzie tekstów modlitewnych*. W: *„Stylistyka” VIII*, s. 105-117.
- Wojtak, Maria (2006): *Gatunek w formie kolekcji a kolekcja gatunków*. W: *Krzyżńska, Zdzisława/ Zagórski, Zygmunt (eds.) Poznańskie Spotkania Językoznawcze 15*, Poznań, s. 143-152.
- Wojtak, Maria (2007): *Styl gatunku, styl gatunkowy a styl funkcjonalny w perspektywie analitycznej*. W: *Ostaszewska, Danuta (ed.) Gatunki mowy i ich ewolucja 3. Gatunek a odmiany funkcjonalne*. Katowice, s. 16-24.
- Wojtak, Maria (2011a): *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy. Studium genologiczne*. Tarnów.
- Wojtak, Maria (2011b): *Osobliwe byty gatunkowe i tekstowe w ich uwikłaniach komunikacyjnych*. W: *Ostaszewska, Danuta/ Przyklenk, Joanna (eds.): Gatunki mowy i ich ewolucja 4. Gatunek a komunikacja społeczna*. Katowice, s. 44-56.
- Wojtak, Maria (2011c): *Modlitewne kolekcje doraźnie komponowane*. W: *Roczniki Humanistyczne KUL 59*, s. 185-200.
- Zdunek, Anna (2009): *Modlitwa ustalona w strukturze litanijnej sylwy*. W: *Ożóg, Kazimierz (ed.): Język żyje. Rzecz o współczesnej polszczyźnie*. Rzeszów, s. 323-336.
- Zwołński, Andrzej (1998): *W litanijnym śpiewie*. Warszawa.

prof. dr hab. Maria Wojtak
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Instytut Filologii Polskiej
pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4a
20-031 Lublin
e-mail: maria.wojtak@neostrada.pl